

การสำรวจรายการยาที่ร้านยาในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ขายผ่านแอปพลิเคชันออนไลน์ โดยพนักงานของผู้ให้บริการแพลตฟอร์มเป็นผู้ซื้อยาในสถานที่จากร้านยาและส่งให้ผู้บริโภค

จุฬาลักษณ์ ททรัพย์ทวสิน¹, ปฐวี เตชชิต², เวโรจน์ เหล่าโกคิน², นันทวรรณ กิตติกรณากรณ³

¹กลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคและเภสัชสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่

²ผู้ช่วยวิจัย คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

³ภาควิชาบริหารเภสัชกรรม คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์: เพื่อสำรวจรายการและสถานะทางกฎหมายของยาที่ร้านยาในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ขายผ่านแอปพลิเคชันออนไลน์โดยพนักงานของผู้ให้บริการแพลตฟอร์มเป็นผู้ซื้อยาในสถานที่จากร้านยาและส่งให้ผู้บริโภค (หรือผู้รับฝากซื้อ) และหาแนวทางการจัดการขายยาดังกล่าวให้เป็นไปตามกฎหมาย **วิธีการ:** การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม การวิจัยเชิงสำรวจภาคตัดขวางระหว่างวันที่ 11 พฤษภาคม ถึง 6 มิถุนายน พ.ศ.2566 ทำเพื่อสำรวจรายการและสถานะทางกฎหมายของยาที่มีขายผ่านช่องทางการฝากซื้อออนไลน์ของร้านยาที่ตั้งในอำเภอเมืองเชียงใหม่บนแอปพลิเคชันของบริษัทแห่งหนึ่ง ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพทำเพื่อหาแนวปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกรายเดี่ยวกับผู้เชี่ยวชาญทางด้านนโยบายและกฎหมายสาธารณสุข เภสัชกรร้านยา และประชาชน รวมทั้งหมด 12 คน และยังมีการสนทนากลุ่มกับผู้ปฏิบัติงานคุ้มครองผู้บริโภคและเภสัชสาธารณสุขและนิติกรประจำเขตสุขภาพ รวม 3 คน **ผลการวิจัย:** ร้านยา 56 แห่งในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่มีช่องทางขายยาผ่านการฝากซื้อออนไลน์ ยาที่พบการขาย 2,575 รายการ แบ่งสถานะทางกฎหมายตามพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 เป็นยาควบคุมพิเศษ 4 รายการ (ร้อยละ 0.19) ยาอันตราย 209 รายการ (ร้อยละ 8.12) ยาสามัญประจำบ้าน 693 รายการ (ร้อยละ 26.91) และยาที่ไม่ใช่ยาควบคุมพิเศษหรือยาอันตราย 1,668 รายการ (ร้อยละ 64.78) แนวทางปฏิบัติในการแก้ปัญหาที่ผู้ให้ข้อมูลเสนอ ได้แก่ การทบทวนกฎหมายให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงช่องทางการเข้าถึงยาของประชาชน การจัดกลุ่มยาตามความเสี่ยงและกำหนดให้ยาบางกลุ่มที่มีความเสี่ยงน้อยสามารถขายผ่านออนไลน์ การกำหนดให้มีการชักประวัติและส่งมอบยาโดยเภสัชกรเท่านั้น การจัดตั้งระบบเฝ้าระวังการขายยาออนไลน์ระดับประเทศ และการเผยแพร่ความรู้ให้แก่ผู้บริโภค **สรุป:** รายการยาที่ปรากฏบนแอปพลิเคชันการฝากซื้อยาออนไลน์จากร้านยาในอำเภอเมืองเชียงใหม่ ส่วนใหญ่เป็นยาบรรจุน้ำหนักที่ไม่ใช่ยาอันตรายหรือยาควบคุมพิเศษ ทั้งนี้จำเป็นต้องการทบทวนกฎหมายที่ควบคุมช่องทางการขายยาและการโฆษณาทางออนไลน์ และกำหนดแนวปฏิบัติที่เหมาะสมเพื่อความปลอดภัยของประชาชน

คำสำคัญ: ร้านยา ร้านยาออนไลน์ การฝากซื้อยาจากร้านยา การขายยานอกสถานที่

รับต้นฉบับ: 1 ธ.ค. 2566, ได้รับบทความฉบับปรับปรุง: 16 ม.ค. 2567, รับลงตีพิมพ์: 20 ม.ค. 2567

ผู้ประสานงานบทความ: นันทวรรณ กิตติกรณากรณ ภาควิชาบริหารเภสัชกรรม คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200 E-mail: nantawarn.k@cmu.ac.th

Survey of Drugs Sold by Drugstores Physically Located at Muang District, Chiang Mai Province through an Online Application by Having the Staff of Platform Provider Buy Drugs Onsite from Drugstores and Deliver to Consumers

Chulalak Subthaweesin¹, Patawee Detchit², Vayroj Laophokhin², Nantawarn Kitikannakorn³

¹Health Consumer Protection and Pharmacy Department, Chiang Mai Provincial Public Health Office

²Research Assistant, Faculty of Pharmacy, Chiang Mai University

³Department of Pharmaceutical Care, Faculty of Pharmacy, Chiang Mai University

Abstract

Objective: To compile names and legal standing of drug items sold by pharmacies physically located at Mueang District, Chiang Mai through online application by having the staff of platform provider buy drugs onsite from drugstores and deliver to consumers (buying agent), and to suggest strategies for regulating such drug distribution to comply with the law. **Method:** This research was a mixed method study. A cross-sectional study was conducted during May 11 to June 6, 2023 to survey names and legal classification of medications sold by pharmacies located at Mueang Chiang Mai District through an online application by having the staff of platform provider act as an onsite buying agent for consumers. Qualitative research aimed to identify strategies for resolving this problem by conducting in-depth interviews with 12 key informants individually including experts in public health policy and law, community pharmacists, and lay people. Three key informants including two practitioners in consumer protection and public health pharmacy and one lawyer of the health region participated in focus group discussion. **Results:** There were 56 drugstores in Mueang district, Chiangmai selling medications through online application by having the platform provider act as an onsite buyer for consumers. Among 2,575 identified medications, 4 (0.19%), 209 (8.12%), 693 (26.91%) and 1,668 (64.78%) were legally classified as specifically controlled drugs, dangerous drugs, household drugs, and non-specially controlled or dangerous drugs, respectively. Strategies to resolve the problem suggested by the informants included amending the law to be consistent with changes in public's access to medicine, classifying medicines according to their risk and allowing certain medicines with low risk to be sold through online, requiring history taking and drug dispensing by a pharmacist, establishing a national surveillance system for online drug pharmacies and educating the public on the issue. **Conclusion:** The majority of medications available from pharmacies physically located at Mueang District, Chiang Mai through on online application with the staff of platform provider acting as an onsite buyer for consumers was non-specially controlled or dangerous drugs. There is a need for amending the regulation for controlling distribution channels of medications and online drug advertising sales and determining appropriate practices for patient safety.

Keywords: drugstores, online drugstores, having the other purchase medicines, drug selling outside the registered places

บทนำ

ศูนย์วิจัยกรุงศรีรายงานข้อมูลของอุตสาหกรรมยาในประเทศไทย ปี พ.ศ.2565 ว่า มูลค่าการจำหน่ายยาในประเทศไทยเติบโตร้อยละ 4.5-5.0 เมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2564 ซึ่งเป็นผลมาจากความต้องการบริโภคยาและเวชภัณฑ์ที่เพิ่มขึ้น สอดคล้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมหลังการระบาดของ COVID-19 ที่กลับสู่ระดับใกล้เคียงกับช่วงก่อนการระบาด ในขณะที่ปี พ.ศ.2566-2568 มีการคาดการณ์ว่า มูลค่าการจำหน่ายยาจะเติบโตต่อเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุที่ทำให้การเจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรังมากขึ้น การใช้รักษาอาการป่วยเล็กน้อยด้วยตนเอง การเข้าถึงระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าง่ายขึ้น จำนวนผู้ป่วยต่างชาติที่มีแนวโน้มกลับมาใช้บริการมากขึ้น เนื่องจากมาตรฐานการรักษาและบริการที่ดีแต่มีค่าใช้จ่ายต่ำของไทย และกระแสดูแลสุขภาพเชิงป้องกันซึ่งสอดคล้องกันทั่วโลก (1, 2)

ระบบประกันสุขภาพของรัฐมีผลให้ผู้ป่วยส่วนใหญ่เลือกเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล แต่ร้านขายยายังเป็นช่องทางที่ประชาชนเลือกใช้บริการเมื่อมีอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น มูลค่าการขายยาที่ไม่ต้องอาศัยใบสั่งยาผ่านร้านขายยามีสัดส่วนร้อยละ 20 ของมูลค่าตลาดยาทั้งหมด ทั้งนี้ ข้อมูล ณ วันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2565 จากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ระบุว่า ร้านขายยาแผนปัจจุบันทั่วประเทศมีจำนวน 18,551 แห่ง โดยตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ร้อยละ 19.8 และต่างจังหวัดร้อยละ 80.2 (1) การพัฒนาทางเทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงสินค้าและบริการของธุรกิจหลายประเภทได้ด้วยความสะดวกสบายและประหยัดเวลา รวมถึงธุรกิจร้านยาที่พบกับการแข่งขันจึงต้องตอบสนองความต้องการบริโภคยาและเวชภัณฑ์ผ่านช่องทางการค้าปลีกออนไลน์เพิ่มขึ้น (3) ทั้งนี้ พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 มีข้อกำหนดเรื่องสถานที่ขายยาตามมาตรา 19 ว่า ห้ามมิให้ผู้รับอนุญาตผลิตหรือขายยาแผนปัจจุบันนอกสถานที่ที่กำหนดไว้ในใบอนุญาต เว้นแต่เป็นการขายส่งซึ่งหมายถึง การขายตรงต่อผู้รับอนุญาตขายยา ผู้รับอนุญาตขายส่งยา กระทรวง ทบวง กรม สภาเกษตรกรไทย องค์การเภสัชกรรม ผู้ได้รับอนุญาตให้ดำเนินการสถานพยาบาล และผู้ประกอบการวิชาชีพในสาขาที่กำหนด ทั้งนี้ เจตนารมณ์ของกฎหมายต้องการให้ผู้ซื้อยาได้รับบริการโดยตรงจากผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการที่มีคุณสมบัติตามที่กฎหมายกำหนด (เช่น ในร้านขายยาแผน

ปัจจุบัน คือ ผู้ประกอบวิชาชีพเภสัชกรรม) ในสถานที่ซึ่งได้รับอนุญาตให้ขายยาซึ่งต้องมีคุณภาพตามที่กำหนดเช่นกัน การขายยาออนไลน์แก่ผู้ซื้อโดยตรงของร้านขายยาแผนปัจจุบันจึงถือเป็นการขายยานอกสถานที่ซึ่งผิดตามมาตรา 19 ข้างต้น ทั้งนี้ พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 ยังไม่มีข้อกำหนดที่ชัดเจนเกี่ยวกับบริการด้านยาออนไลน์ที่ขายยาผ่านแอปพลิเคชันออนไลน์ที่พนักงานของผู้ให้บริการแพลตฟอร์มเป็นผู้ซื้อยาในสถานที่จากร้านยาที่ได้รับใบอนุญาตอย่างถูกต้องตามกฎหมายและสั่งให้ผู้บริโภค (4)

การขายยาในรูปแบบที่ร้านยาสมัครเป็นสมาชิกร้านค้าและแสดงรายการยาในแพลตฟอร์มออนไลน์ให้ผู้บริโภคเลือกยาที่ต้องการ และชำระค่ายาผ่านระบบของบริษัทเจ้าของแพลตฟอร์ม หลังจากนั้นพนักงานของบริษัทจะเป็นผู้รับยาจากร้านยาโดยตรงและนำส่งยาให้ผู้ซื้อภายในระยะเวลาที่ตกลงกัน เป็นเสมือนการที่ผู้บริโภคฝากบริษัทเจ้าของแพลตฟอร์มซื้อยาจากร้านยา ซึ่งถือเป็นการขายยาในสถานที่และเวลาซึ่งกฎหมายกำหนด จึงเป็นการเลี่ยงกฎหมายทำให้ไม่มีความผิดตามมาตรา 19 ข้างต้น ทั้งนี้ ร้านยาและผู้บริโภคมีช่องทางการติดต่อสื่อสารกันได้ผ่านระบบโทรศัพท์หรือการพิมพ์ข้อความโต้ตอบ แต่ไม่มีข้อกำหนดให้จำเป็นต้องติดต่อกันทุกครั้งที่มีการสั่งซื้อ ระบบฝากซื้อยาออนไลน์เกิดโดยอาศัยช่องว่างทางกฎหมาย ทำให้เภสัชกรไม่ได้สื่อสารกับผู้ซื้อโดยตรง จึงอาจส่งผลต่อประสิทธิภาพของยาและความปลอดภัยของผู้ซื้อ

นอกจากนี้ การขายยาผ่านระบบฝากซื้อออนไลน์ เภสัชกรร้านยาต้องแสดงรายการสินค้า ภาพ และราคาบนแอปพลิเคชัน เพื่อให้ผู้รับบริการใช้ประกอบการตัดสินใจสั่งซื้อผ่านระบบ แต่การกระทำนี้อาจขัดกับกฎหมายในเรื่องการโฆษณาตามมาตรา 88 ที่ระบุว่า ห้ามโฆษณาว่าสามารถใช้น้ำบด บรรเทา รักษา หรือป้องกันโรคหรืออาการของโรคนั้นได้ และการโฆษณาขายยาจะต้องไม่แสดงสรรพคุณยาอันตรายหรือยาควบคุมพิเศษ นอกจากนี้ มาตรา 88 ทวิ ยังระบุว่า การโฆษณาขายยาทางสื่อใด ๆ จะต้องได้รับอนุมัติข้อความ เสียง หรือภาพที่ใช้ในการโฆษณาจากผู้อนุญาตก่อน

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจรายการและสถานะทางกฎหมายของยาที่ร้านยาในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ขายผ่านแอปพลิเคชันออนไลน์โดยพนักงานของผู้ให้บริการแพลตฟอร์มเป็นผู้ซื้อยาในสถานที่จากร้านยาและ

ส่งให้ผู้บริโภค (หรือผู้รับฝากซื้อขาย) และหาแนวทางการจัดการขายยาดังกล่าวให้เป็นไปตามกฎหมายและผู้บริโภคได้รับความปลอดภัยด้านยา

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ได้ผ่านการพิจารณาคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ เลขที่ CM18/2566 การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม ประกอบด้วยการศึกษา 2 ขั้นตอน คือ การวิจัยเชิงสำรวจภาคตัดขวางและการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงสำรวจภาคตัดขวาง

ประชากรและตัวอย่าง

ประชากร คือ สถานที่ขายยาแผนปัจจุบัน (ร้านข.ย.1) ที่ตั้งอยู่ในอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ที่ระบุในฐานข้อมูลการขึ้นทะเบียนใบอนุญาตประกอบกิจการร้านขายยาของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2566 ณ วันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2566 ซึ่งเป็นสมาชิกร้านค้าออนไลน์ผ่านระบบบริการฝากซื้อบนแอปพลิเคชันของบริษัทเอกชนแห่งหนึ่งที่มีส่วนแบ่งทางการตลาดสูงสุดสำหรับช่องทางการขายนี้ การสำรวจพบร้านยาที่มีคุณสมบัติดังกล่าว 56 แห่งจากร้านยาในเขตอำเภอเมืองของจังหวัดทั้งหมด 295 แห่ง การศึกษานี้เก็บข้อมูลในประชากรทั้ง 56 แห่งในระหว่าง วันที่ 11 พฤษภาคม - 6 มิถุนายน พ.ศ. 2566

ผู้วิจัยค้นหากลุ่มประชากรโดยเข้าไปยังแพลตฟอร์มฝากซื้อขายออนไลน์ และบันทึกสังเกตเก็บข้อมูลรายตำบล โดยเลือกบันทึกจุดตำแหน่งสำหรับค้นหาข้อมูลที่จุดศูนย์กลางของแต่ละตำบล ซึ่งสามารถค้นหาร้านยาในรัศมี 5-8 กิโลเมตรรอบตำแหน่งบันทึกค้นหา ในตำบลที่มีพื้นที่กว้างเกินพื้นที่ครอบคลุมของการฝากซื้อขายออนไลน์ในระบบ ผู้วิจัยจะเพิ่มตำแหน่งค้นหาให้มากกว่า 1 ตำแหน่งที่ครอบคลุมการค้นหาพื้นที่ทั้งตำบล หลังจากนั้น ค้นหาร้านยาในแถบค้นหาของแพลตฟอร์มด้วยคำสำคัญว่า “ยา”

ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลรายการยาและเวลาที่ร้านยาเปิดดำเนินการในระบบฝากซื้อขายออนไลน์ที่แสดงไว้ในแพลตฟอร์ม การวิจัยนี้มีขอบเขตการศึกษาเฉพาะยา โดยไม่ได้ศึกษาผลิตภัณฑ์สมุนไพรหรือยาแผนโบราณสำหรับมนุษย์ นอกจากนี้ยังรวบรวมเวลาเปิดทำการของร้านยา

ตามที่ระบุในใบอนุญาตขายยาของร้านยาที่เข้าเกณฑ์เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย โดยได้รับอนุญาตให้เข้าถึงข้อมูลจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ ทั้งนี้เพื่อเปรียบเทียบความสอดคล้องของเวลาทำการบนระบบฝากซื้อขายออนไลน์กับเวลาทำการของร้านยาที่ระบุในใบอนุญาตในการวิจัยนี้ถือว่า เวลาทั้งสองสอดคล้องกันหากต่างกันไม่เกิน 10 นาที เนื่องจากเภสัชกรบางร้านยาอาจเผื่อเวลาสำหรับการรอคอยของพนักงานผู้รับสินค้าของแพลตฟอร์มเพื่อนำไปส่งให้ผู้ซื้อ จึงตั้งเวลาการเปิดหรือปิดการขายบนแพลตฟอร์มเร็วหรือช้ากว่าเวลาที่ระบุไว้ในใบอนุญาตเล็กน้อย

ผู้วิจัยซื้อแรกและผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย 2 คน ระบุประเภทของยาตามกฎหมายในแต่ละรายการยาที่พบว่ามีจำหน่ายผ่านช่องทางการฝากซื้อ โดยระบุว่า เป็นยาสามัญประจำบ้าน ยาบรรจสุจริตที่ไม่ใช่ยาอันตราย หรือยาควบคุมพิเศษ ยาอันตราย หรือยาควบคุมพิเศษ การประเมินประเภทยาทำอย่างเป็นอิสระต่อกัน หากพบความเห็นที่ไม่สอดคล้องกัน จะให้ผู้เชี่ยวชาญอีก 1 ท่านเป็นผู้ตัดสิน หลังจากนั้นเภสัชกรผู้ชำนาญกฎหมายด้านยา 1 คนทวนสอบความถูกต้องของประเภทยาตามกฎหมาย

การสรุปผลการวิจัยใช้สถิติเชิงพรรณนา และนำผลการวิจัยเป็นข้อมูลนำเข้าสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มในการวิจัยเชิงคุณภาพต่อไป

การวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลด้วย 2 วิธีการ คือ การสัมภาษณ์เชิงลึกรายเดี่ยวและการสนทนากลุ่ม ชุดคำถามปลายเปิดแบบกึ่งโครงสร้างประกอบด้วยคำถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลต่อสถานการณ์เกี่ยวกับการขายยาผ่านระบบฝากซื้อขายออนไลน์ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการขายยาผ่านระบบฝากซื้อขายออนไลน์จากร้านยา และแนวทางในอนาคตสำหรับควบคุมการขายยาผ่านระบบฝากซื้อขายออนไลน์จากร้านยา คำถามผ่านการประเมินความตรงและความเหมาะสมจากผู้เชี่ยวชาญด้านการคุ้มครองผู้บริโภคด้านยาจำนวน 3 คน

การสัมภาษณ์เชิงลึก

การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล ผู้ให้ข้อมูลหลักแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) ผู้เชี่ยวชาญด้านนโยบายสาธารณสุข จำนวน 4 คน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดในตำแหน่งนักวิชาการ จำนวน 3 คน และผู้แทนสภาเภสัชกรรม จำนวน 1 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญ

ชาวด้านกฎหมายสาธารณสุขจำนวน 3 คน ได้แก่ ผู้แทน นักกฎหมายสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด จำนวน 1 คน นักกฎหมายอิสระ จำนวน 1 คน และอาจารย์คณะเภสัชศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและกฎหมาย จำนวน 1 คน 3) เกษตรกรร้านยาจำนวน 3 คน ได้แก่ เกษตรกรผู้แทนสมาคมการค้าร้านยาจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 1 คน เกษตรกรผู้แทนชมรมเภสัชกรจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 1 คน และ เกษตรกรผู้แทนร้านยามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวน 1 คน และ 4) ประชาชนในอำเภอเมืองเชียงใหม่ที่มีประสบการณ์ซื้อขายผ่านระบบฝากซื้อออนไลน์ จำนวน 2 คน และผู้แทนจากสโมสรนักศึกษาเภสัชศาสตร์ จำนวน 1 คน

ผู้ให้ข้อมูลสามกลุ่มแรกถูกเสนอชื่อจากหน่วยงานหรือองค์กรวิชาชีพที่ผู้ให้ข้อมูลสังกัดตามที่ผู้วิจัยร้องขอหรือได้รับการติดต่อโดยตรงโดยผู้วิจัย การคัดเลือกพิจารณาจากความเชี่ยวชาญในเรื่องที่ศึกษา ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นประชาชนได้จากการประกาศรับสมัครเป็นการทั่วไป ผู้ให้ข้อมูลทุกท่านได้รับคำอธิบายเกี่ยวกับการวิจัยและได้ลงนามในหนังสือแสดงความยินยอมการเข้าร่วมการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยสมัครใจ ก่อนการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยส่งผลการสำรวจเกี่ยวกับรายการยาที่มีจำหน่ายผ่านการฝากซื้อออนไลน์ พร้อมทั้งประเภทของยาเหล่านั้นตามกฎหมาย ไปยังผู้ให้ข้อมูลเพื่อศึกษา ผู้วิจัยขออนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลในการบันทึกเสียงระหว่างการสัมภาษณ์เพื่อใช้ทวนสอบความถูกต้องของข้อมูล การสัมภาษณ์ใช้เวลาประมาณ 30-45 นาทีต่อราย

การประชุมกลุ่ม

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการประชุมกลุ่ม 3 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารที่รับผิดชอบงานคุ้มครองผู้บริโภค 2 ท่านและและนิติกร 1 ท่านซึ่งได้รับคำอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับการวิจัยและได้ลงนามในหนังสือแสดงความยินยอมการเข้าร่วมการประชุมกลุ่ม ก่อนการประชุม ผู้วิจัยนำเสนอผลการสำรวจเกี่ยวกับรายการยาที่มีจำหน่ายผ่านการฝากซื้อออนไลน์ ประเภทของยาเหล่านั้นตามกฎหมาย พร้อมทั้งผลการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยปกปิดชื่อผู้ให้ข้อมูลหลัก นักวิจัยชื่อแรกเป็นผู้ดำเนินการประชุมกลุ่ม แต่ไม่มีบทบาทในการแสดงความคิดเห็น ผู้วิจัยขออนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลในการบันทึกเสียงระหว่างการสัมภาษณ์เพื่อใช้ทวนสอบความถูกต้องของข้อมูล การประชุมกลุ่มใช้เวลาประมาณ 30-45 นาที

ผลการวิจัย

การวิจัยเชิงสำรวจภาคตัดขวาง

ตำบลที่ตั้งและเวลาทำการ

ร้านยาในจังหวัดเชียงใหม่จำนวน 56 ร้านเป็นสมาชิกของแอปพลิเคชันการฝากซื้อออนไลน์ของบริษัทหนึ่ง ร้านยาดังกล่าวกระจายใน 16 ตำบล ตำบลช้างเผือกมีร้านยาที่ให้บริการมากที่สุด คือ 16 ร้าน (ร้อยละ 28.57) ร้านยาแสดงการเปิด-ปิด บริการในแอปพลิเคชันได้สอดคล้อง ($\pm$ ไม่เกิน 10 นาที) กับเวลาเปิด-ปิดทำการที่ระบุในใบอนุญาตขายยาเพียงจำนวน 6 ร้าน (ร้อยละ 10.71) ร้านยาจำนวน 31 ร้าน (ร้อยละ 55.36) แสดงวันเวลาเปิด-ปิดระบบขายยาผ่านช่องทางฝากซื้อออนไลน์มากกว่าวันเวลาเปิด-ปิดตามที่ระบุในใบอนุญาตขายยา (ตารางที่ 1)

ยาที่จำหน่าย

สินค้าซึ่งร้านยา 56 แห่งที่เป็นสมาชิกของแอปพลิเคชันฝากซื้อออนไลน์มีจำนวนรวมกัน 6,152 รายการ แบ่งเป็นยา 2,575 รายการ (ร้อยละ 41.86) สมุนไพรและยาจากสมุนไพร 1,512 รายการ (ร้อยละ 24.58) อาหาร 1,089 รายการ (ร้อยละ 17.70) เครื่องมือแพทย์ 512 รายการ (ร้อยละ 8.32) เครื่องสำอาง 451 รายการ (ร้อยละ 7.33) วัตถุอันตราย 3 รายการ (ร้อยละ 0.05) และสินค้าอื่น ๆ ที่มีวางขายในร้านยา เช่น ฟองน้ำอนามัย เป็นต้น 10 รายการ (ร้อยละ 0.16)

เมื่อพิจารณาเฉพาะสินค้าที่จัดเป็นยาตามพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติมพบว่าแบ่งเป็น ยาสามัญประจำบ้าน 693 รายการ (ร้อยละ 26.91) ยาบรรจสุเสร็จที่ไม่ใช่ยาอันตรายหรือยาควบคุมพิเศษ 1,668 รายการ (ร้อยละ 64.78) ยาอันตราย 209 รายการ (ร้อยละ 8.12) และยาควบคุมพิเศษ 5 รายการ (ร้อยละ 0.19) ค่าเฉลี่ยของจำนวนรายการยาบนแอปพลิเคชันต่อร้าน คือ 11 รายการ ร้านที่มีจำนวนรายการยามากที่สุด คือ มี 96 รายการ

หากพิจารณานับรายการยาที่เลขทะเบียนยาไม่ซ้ำกันจากยาทั้งหมด 2,575 รายการ พบว่า ยาที่จำหน่ายประกอบด้วยยาสามัญประจำบ้าน 92 รายการ ยาบรรจสุเสร็จที่ไม่ใช่ยาอันตรายหรือยาควบคุมพิเศษ 433 รายการ ยาอันตราย 110 รายการ และยาควบคุมพิเศษ 4 รายการ ยาควบคุมพิเศษที่พบ คือ ยาเม็ด prednisolone ยาเม็ด dexamethasone ยาเม็ดสำหรับยุติการตั้งครรภ์ medabon

(mifepristone และ misoprostol ที่อยู่ในแผงเดียวกัน) และ ยาต้านไวรัส molcovir ชนิดเม็ด (molnupiravir)

ยาอันตรายที่ร้านยานิยมนำมาจำหน่ายมากที่สุด ในสามลำดับแรก ได้แก่ ยาล้างตา Opsar (boric acid) ยา พ่นคอบรรเทาอาการเจ็บคอ Diffiam forte throat spray (benzylamine hydrochloride) ยาเม็ดต้านการอักเสบที่ไม่ใช่สเตียรอยด์ Gofen (ibuprofen) softgel capsule

ส่วนยาที่ไม่ใช่ยาอันตรายหรือยาควบคุมพิเศษที่ร้านยานิยมนำมาจำหน่ายมากที่สุด ในสามลำดับแรก ได้แก่ ยาน้ำแขวนตะกอนสำหรับลดกรดในกระเพาะอาหาร Antacil (magnesium trisilicate, aluminium hydroxide และ kaolin) ยาครีม นวดแก้ปวด Counterpain (analgesic cream) และยาธาตุน้ำขาวกระต่ายบิน (salol and menthol suspension) ส่วนยาสามัญประจำบ้านแผนปัจจุบันที่ร้านยานิยมนำมาจำหน่ายมากที่สุดสามลำดับแรก ได้แก่ ยาทา

ระเหยบรรเทาอาการหวัด คัดจมูก Vicks (menthol) inhaler ยาแก้ปวดลดไข้ Tylenol (acetaminophen) ขนาดบรรจุ 10 เม็ด และยาแก้ไอ น้ำคำตราเสือดาว ขนาด 60 มิลลิลิตร

การสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เชิงลึกเห็นว่า การขายยาผ่านระบบฝากซื้อออนไลน์เป็นการปรับตัวนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีบทบาทช่วยอำนวยความสะดวกให้กับผู้ป่วยที่มีอาการเจ็บป่วยเล็กน้อยหรือผู้ที่ไม่สะดวกในการเดินทางให้เข้าถึงได้ง่ายขึ้น แต่ต้องคำนึงถึงความปลอดภัยและความเสี่ยงในการเข้าถึงยาที่ไม่ใช่ยาสามัญประจำบ้าน รวมทั้งไม่สามารถยืนยันว่าผู้ขายยาขณะนั้นเป็นเภสัชกร และอาจพบการขายยานอกเหนือจากเวลาปฏิบัติการของเภสัชกรผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการที่ระบุในใบอนุญาตขายยาผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้ประกอบการวิชาชีพเภสัช

ตารางที่ 1. ข้อมูลพื้นฐานของร้านยาที่เป็นสมาชิกของแอปพลิเคชันการฝากซื้อออนไลน์

ตำบลที่ตั้งร้านยา	จำนวน (ร้อยละ) ร้านทั้งหมด	จำนวน (ร้อยละ) ร้านที่ให้บริการฝากซื้อออนไลน์	จำนวนร้านยาแบ่งตามผลการเปรียบเทียบช่วงเวลาที่ให้บริการฝากซื้อออนไลน์กับเวลาในใบอนุญาตขายยา		
			ตรงกัน ¹	มากกว่า	น้อยกว่า
ช้างเผือก	57 (19.32)	16 (28.57)	2	9	5
สุเทพ	41 (13.90)	15 (26.79)	1	8	6
แม่เหียะ	22 (7.46)	6 (10.71)	1	4	1
ช้างคลาน	21 (7.12)	0 (0)	0	0	0
ป่าแดด	20 (6.78)	2 (3.57)	0	1	1
ฟ้าฮ่าม	18 (6.09)	1 (1.79)	0	0	1
ศรีภูมิ	16 (5.42)	4 (7.14)	0	3	1
หายยา	16 (5.42)	3 (5.35)	1	2	0
ช้างม่อย	15 (5.09)	1 (1.79)	0	1	0
วัดเกต	15 (5.09)	2 (3.57)	1	1	0
ป่าตัน	11 (3.73)	1 (1.79)	0	1	0
ท่าศาลา	10 (3.39)	3 (5.35)	0	0	3
หนองหอย	10 (3.39)	1 (1.79)	0	1	0
พระสิงห์	10 (3.39)	0 (0)	0	0	0
หนองป่าครั่ง	7 (2.37)	0 (0)	0	0	0
สันผีเสื้อ	6 (2.04)	1 (1.79)	0	0	1
รวมทั้งหมด	295 (100)	56 (100)	6 (10.71)	31 (55.36)	19 (33.93)

1: เวลาทำการบนระบบฝากซื้อออนไลน์กับเวลาทำการของร้านยาที่ระบุในใบอนุญาต ถือว่ามีความสอดคล้องกันหากต่างกันไม่เกิน 10 นาที

กรมทราบบว่ายาสามัญประจำบ้านเท่านั้นที่ขายผ่านระบบฝากซื้อ ออนไลน์ได้ แต่อาจจะมีความผิดตามพระราชบัญญัติยา พ.ศ.2510 ในมาตรา 88 ทวิ เรื่องการโฆษณาขายยาด้วย การแสดงรูปและข้อความที่ยังไม่ได้รับอนุญาตโฆษณา

ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า การขายยาผ่านระบบฝากซื้อออนไลน์จากร้านยามีความจำเป็นเพื่อช่วยอำนวยความสะดวกในผู้ป่วยที่มีอาการเจ็บป่วยเพียงเล็กน้อยให้ดูแลตัวเองได้ในเบื้องต้น ดังคำกล่าว “สามารถทำได้ และในปัจจุบันมีการนำเทคโนโลยีการบริการเภสัชกรรมทางไกลมาประยุกต์ใช้กับวิชาชีพเภสัชกรรม โดยดำเนินการตามมาตรฐานวิชาชีพ” แต่เพื่อความปลอดภัยจากการใช้ยา ควรกำหนดให้เภสัชกรร้านยาซักประวัติผู้ป่วยก่อนส่งมอบยา ทั้งนี้ พนักงานเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องควรมีแนวปฏิบัติในการดำเนินการตามกฎหมายที่ชัดเจนกับประเด็นเหล่านี้ ส่วนผู้บริโภคว่าได้รับการประชาสัมพันธ์ให้ทราบ ว่า หากพบการขายยาที่ห้ามขายผ่านระบบฝากซื้อออนไลน์ควรแจ้งเบาะแสผ่านสายด่วน ออย. หมายเลขโทรศัพท์ 1556 แล้วจะมีเจ้าหน้าที่รับสายและสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม

ผลการประชุมกลุ่ม

การประชุมกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นต่อปัญหานี้ และแนวทางการเฝ้าระวังต่อปัญหานี้ในจังหวัดเชียงใหม่ ได้ข้อสรุปจากผู้เข้าประชุมว่า การฝากซื้อยาออนไลน์ซึ่งเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและเทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้น แต่มีความกังวลที่ยังไม่มีแนวปฏิบัติที่ชัดเจนในพระราชบัญญัติยา ไม่มีประกาศหรือกฎกระทรวงสาธารณสุข หรือบทบัญญัติเกี่ยวข้องกับการขายยาผ่านช่องทางนี้ โดยมีเพียงแต่การอนุญาตให้สามารถขายยาสามัญประจำบ้าน โดยไม่มีการควบคุมใด ๆ ซึ่งทำให้สามารถขายยาสามัญประจำบ้านผ่านช่องทางในลักษณะนี้ได้

ที่ประชุมกลุ่มมีความเห็นว่า 1) ควรมีการทบทวนและกำหนดรายละเอียดกฎหมายสำหรับการขายยาออนไลน์ 2) ควรเพิ่มการจัดประเภทความเสี่ยงของยาและอนุญาตให้ยาที่มีความเสี่ยงไม่สูงสามารถฝากซื้อออนไลน์ได้เพื่อความปลอดภัยในการเข้าถึงยาของผู้บริโภค 3) ควรกำหนดให้ผู้ป่วยทุกรายต้องได้รับการซักประวัติและจ่ายยาจากเภสัชกร 4) ระบบการขนส่งที่นำไปถึงมือผู้บริโภคต้องสามารถคงคุณภาพและมาตรฐานของยาได้ โดยสามารถหลีกเลี่ยงความร้อน ความชื้น และแสงแดดจัด และ

5) ควรกำหนดโทษที่หนักและชัดเจนทั้งการปรับหรือจำคุกหากมีการขายยาผ่านการฝากซื้อออนไลน์ที่ฝ่าฝืนมาตรการที่กำหนด

บทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มสามารถระบุกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับช่องทางฝากซื้อยาออนไลน์จากร้านยาออกเป็น 4 กลุ่มและบทบาทของแต่ละกลุ่มที่ควรมีเพื่อความปลอดภัยด้านยาของประชาชน ดังนี้

1. **ผู้บริโภค:** ผู้บริโภคควรซื้อที่ร้านยาที่มีช่องทางติดต่อที่สามารถให้เภสัชกรเป็นผู้ซักประวัติและส่งมอบยา ผู้บริโภคควรใช้ระบบการฝากซื้อยาสำหรับรักษาอาการเจ็บป่วยเพียงเล็กน้อยเท่านั้น นอกจากนี้ ผู้บริโภคต้องรู้สิทธิของตนเองและทราบช่องทางการแจ้งเบาะแสในกรณีที่เกิดอันตรายจากการใช้ยาหรือพบการขายยาที่ไม่สามารถขายผ่านบริการฝากซื้อออนไลน์

2. **เภสัชกรร้านยา:** เภสัชกรร้านยาต้องทราบและปฏิบัติตามกฎหมายและมาตรการของภาครัฐ โดยในระยะแรกนี้ ร้านยาควรจำกัดการขายยาบนแอปพลิเคชันฝากซื้อออนไลน์เฉพาะยาสามัญประจำบ้าน รวมทั้งควบคุมการให้บริการผ่านช่องทางการฝากซื้อออนไลน์ให้ตรงกับช่วงเวลาตามที่ได้ขออนุญาตไว้ซึ่งระบุในใบอนุญาตเท่านั้น

3. **พนักงานเจ้าหน้าที่จากกลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคและเภสัชสาธารณสุข:** พนักงานเจ้าหน้าที่ต้องมีความรู้ในการปฏิบัติงานเฝ้าระวังการขายยาที่ห้ามฝากซื้อผ่านระบบออนไลน์จากร้านยาเพื่อดำเนินการตามกฎหมายต่อไป ทั้งนี้ เสนอให้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติยาและเพิ่มเติมกฎกระทรวงหรือประกาศกระทรวง เพื่อกำหนดแนวทางการแบ่งประเภทยาที่อนุญาตให้ฝากซื้อออนไลน์ได้และอาจจัดตั้ง ออย.ไซเบอร์ (Oryor cyber) เพื่อเป็นระบบการเฝ้าระวังระดับประเทศ รวมถึงควรจัดอบรมพนักงานเจ้าหน้าที่และประชาชนให้ทราบถึงกฎหมาย และช่องทางการร้องเรียนแจ้งปัญหาที่เกิดขึ้น

4. **หน่วยงานอื่น ๆ:** หน่วยงานอื่น ๆ เช่น สภาเภสัชกรรมควรควบคุมการปฏิบัติตามมาตรฐานวิชาชีพของผู้ประกอบวิชาชีพ

การอภิปรายและสรุปผล

การศึกษานี้พบว่า ในแอปพลิเคชันการฝากซื้อออนไลน์ของบริษัทแห่งหนึ่ง ได้มีร้านยาในเขตอำเภอเมือง

จังหวัดเชียงใหม่เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมบริการ 56 ร้านจากร้านยาที่ได้รับใบอนุญาตจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ ทั้งหมด 295 ร้าน จำนวนรายการยาที่ร้านยาทั้ง 56 แห่งขายผ่านระบบนี้มีทั้งหมด 2,575 รายการ จัดเป็นยาสามัญประจำบ้าน 693 รายการ (ร้อยละ 26.91) ยาบรรจสุเสร็จที่ไม่ใช่ยาอันตรายหรือยาควบคุมพิเศษ 1,668 รายการ (ร้อยละ 64.78) ยาอันตราย 209 รายการ (ร้อยละ 8.12) และยาควบคุมพิเศษ 5 รายการ (ร้อยละ 0.19) ทั้งนี้ ช่วงหลังการระบาดของโรคโควิด-19 ในหลายประเทศพบการซื้อยาทางออนไลน์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ แต่การสำรวจผู้บริโภคในประเทศเยอรมัน (5) อังกฤษ (6) และฟิลิปปินส์ (7) พบว่า ยาที่ผู้บริโภคซื้อทางออนไลน์ร้อยละ 73 เป็นยาที่ไม่ต้องใช้ใบสั่งแพทย์ (5)

ตามกฎหมายยาของไทย ยาสามัญประจำบ้านสามารถขายนอกร้านยาได้ และสามารถโฆษณาโดยตรงต่อผู้บริโภคได้หากได้รับอนุญาต (4) การให้บริการออนไลน์ของเภสัชกรจึงเป็นการเพิ่มช่องทางการเข้าถึงยาโดยเฉพาะยาสามัญประจำบ้านให้ผู้บริโภค (3) แต่ประชาชนอาจเกิดความเสี่ยงในการได้รับยาปลอม (7)

จำนวนของร้านยาในประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (1) แต่การศึกษาในพิษณุโลกและศรีสะเกษพบว่า ประชาชนยังซื้อยาซึ่งไม่ได้รับอนุญาตให้ขายตามกฎหมายจากร้านชำ เช่น ยาปฏิชีวนะซึ่งมีสถานะทางกฎหมายเป็นยาอันตราย แต่ร้านชำนำมขายเนื่องจากเป็นความต้องการของคนในชุมชน (8, 9) การส่งมอบยาโดยเภสัชกรเป็นเรื่องสำคัญเนื่องจากผู้ป่วยจะได้รับการสอบถามเรื่องประวัติการแพ้ยา และประวัติการแพ้อื่น ๆ ก่อนได้รับยาเพื่อความปลอดภัยของผู้บริโภค (10) การจัดการกับปัญหาดังกล่าวจึงต้องพิจารณาถึงการเติมเต็มความคาดหวังของผู้บริโภคด้วยที่มีต่อร้านยา คือ การติดต่อสอบถามเภสัชกรโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ (11) และการเข้าถึงได้ง่ายได้ในเวลาที่ต้องการ (3, 11)

ผู้บริโภคมักให้ความสำคัญกับความสะดวกสบายในการเข้าถึงและเข้าใช้บริการร้านยาเป็นอันดับแรก (11) การศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการพบว่า ผู้บริโภคมักซื้อยาในช่วงเวลา 18.01-22.00 น. ซึ่งอาจจะไม่มีร้านยาให้บริการในพื้นที่ที่เข้าถึงได้ในเวลาดังกล่าว ผู้บริโภคจึงเลือกซื้อยาจากร้านชำหรือร้านสะดวกซื้อ การให้บริการขายยาผ่านระบบการฝากซื้อออนไลน์จึงเป็นการปรับตัวของร้านยาในการเพิ่มช่องทางที่ให้ความสะดวกในเข้าซื้อยาและรับบริการ

ของประชาชน เพราะการสั่งซื้อยาออนไลน์จากเว็บไซต์ร้านยาแบบปกติ ใช้เวลารอคอยยาเฉลี่ย 8 วัน (12) ในขณะที่การสั่งซื้อยาผ่านระบบฝากซื้อออนไลน์จากร้านยาใช้เวลา รอคอยไม่เกิน 2-3 ชั่วโมง (3)

ในปี พ.ศ. 2564 ประชาชนไทยใช้บริการระบบการแพทย์ทางไกล (telemedicine) ผ่านแอปพลิเคชัน เช่น MorDee, Good Doctor, และ Clicknic มากถึง 4 ล้านคน ทำให้แนวโน้มที่ผู้ป่วยจะใช้บริการสั่งยาจากร้านยามีมากขึ้น (1) ข้อมูลจากการศึกษานี้พบว่ามียาการยาควบคุมพิเศษที่ต้องซื้อโดยอาศัยใบสั่งแพทย์แสดงบนแอปพลิเคชันการฝากซื้อออนไลน์ ซึ่งอาจเกิดจากการตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค ผู้บริโภคที่มีรายได้สูงในประเทศสหรัฐอเมริกา ก็มีพฤติกรรมเช่นเดียวกัน คือ เลือกการซื้อยาจากร้านขายยาออนไลน์ ซึ่งรวมถึงการซื้อยาที่ต้องซื้อโดยอาศัยใบสั่งแพทย์ด้วย (13) แต่ในต่างประเทศยังพบว่า ร้านยาได้รับใบสั่งแพทย์ปลอมได้เมื่อมีการขายยาทางออนไลน์ (7) ทั้งนี้ พระราชบัญญัติยา พ.ศ.2510 ได้กำหนดโทษสำหรับผู้รับอนุญาตที่ขายยาแผนปัจจุบันนอกสถานที่ที่กำหนดไว้ในใบอนุญาต คือ ปรับตั้งแต่สองพันบาทถึงห้าพันบาท (4, 12)

การศึกษานี้พบว่า ประเภทของยาที่ขายผ่านระบบฝากซื้อออนไลน์มากที่สุด คือ ยาที่ไม่ใช่ยาควบคุมพิเศษหรือยาอันตราย แม้ว่ายาประเภทนี้สามารถโฆษณาโดยตรงต่อผู้บริโภคได้ แต่พระราชบัญญัติยา พ.ศ.2510 กำหนดว่าการโฆษณาขายยาทางสื่อใด ๆ จะต้องได้รับอนุมัติการโฆษณาจากผู้อนุญาตก่อน ถ้าโฆษณาโดยไม่ได้รับอนุญาตจะมีโทษตามมาตรา 124 คือ ต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 100,000 บาท ทั้งนี้ การโฆษณาต้องไม่เป็นการโอ้อวดสรรพคุณยาและโฆษณาขายทางสื่อต่าง ๆ ต้องแสดงข้อความว่า “ใบอนุญาตโฆษณา เลขที่ ขท xxxx / 25xx” (4) ทั้งนี้ การแสดงรายการยาที่มีไว้เพื่อขายบนแอปพลิเคชันการฝากซื้อออนไลน์และช่องทางการตลาดดิจิทัลอื่น ๆ ต้องมีการประเมินว่าเป็นไปตามกฎหมายด้วยหรือไม่

ในการศึกษานี้ยังพบว่า ร้านยา 20 ร้าน (ร้อยละ 35.71) มีช่วงเวลาให้บริการช่องทางฝากซื้อยาออนไลน์ยาวกว่าช่วงเวลาที่ได้รับใบอนุญาต ซึ่งอาจมีความผิดตามกฎหมายกระทรวงเรื่องการขออนุญาตและการออกใบอนุญาตขายยาแผนปัจจุบัน พ.ศ. 2556 และประกาศสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา เรื่อง กำหนดแบบคำขอและใบอนุญาตขายยาแผนปัจจุบัน ลงวันที่ 10 กรกฎาคม 2557 เพราะก่อให้เกิดความเสี่ยงในประเด็นความปลอดภัยอันเกิด

จากการขาดการชักประวัติและส่งมอบยาโดยเภสัชกร เนื่องจากอยู่นอกเวลาทำการโดยเภสัชกร การกระทำผิดกฎหมายในประเด็นนี้มีระวางโทษปรับตั้งแต่ 2,000 – 10,000 บาท (4)

การศึกษาในอดีตเกี่ยวกับการควบคุมการขายยาทางอินเทอร์เน็ตได้มีข้อเสนอแนะให้สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาว่า ควรแก้ไขพระราชบัญญัติยาในประเด็นการขายยาทางอินเทอร์เน็ต และควรประสานความร่วมมือกับองค์กรวิชาชีพในเรื่องมาตรฐานจริยธรรมวิชาชีพ โดยสภาเภสัชกรรมควรออกข้อกำหนดเกี่ยวกับการจำหน่ายผ่านช่องทางออนไลน์ และร้านยาที่ได้รับอนุญาตให้ขายยาทางอินเทอร์เน็ตอย่างถูกต้องตามกฎหมายควรมีการกำหนดให้แสดงสัญลักษณ์ที่บ่งบอกว่าได้รับอนุญาตแล้ว (14) อย่างไรก็ตาม การให้บริการเภสัชกรรมที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีตามมาตรฐานและขั้นตอนการให้บริการเภสัชกรรมทางไกล (telepharmacy) ที่กำหนดโดยสภาเภสัชกรรมนั้นมีความหมายกว้างกว่าการขายยาทางอินเทอร์เน็ต แต่รวมถึงการบริบาลทางเภสัชกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้ป่วยหรือผู้รับบริการ รวมทั้งการส่งมอบเภสัชภัณฑ์โดยผู้ประกอบวิชาชีพเภสัชกรรมผ่านเทคโนโลยีการสื่อสารทางไกลไปยังผู้ป่วยที่อยู่ในสถานที่ที่แตกต่างกัน (15) ซึ่งครอบคลุมไปถึงการให้คำปรึกษาด้านยา การขายยา การส่งมอบยา เช่นเดียวกับการขายยาผ่านระบบบริการฝากซื้อออนไลน์ (14,15) ข้อกำหนดเรื่องมาตรฐานและขั้นตอนการให้บริการเภสัชกรรมทางไกลของสภาเภสัชกรรมจึงมีความกว้างและไม่ได้เจาะจงกับเรื่องการขายยาออนไลน์ การศึกษานี้จึงเสนอให้ 1) ควรมีการกำหนดแนวทางการดำเนินการตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องของพนักงานเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานสาธารณสุข 2) ทบทวนการแก้ไขกฎหมายเพิ่มเติมเพื่อให้สอดคล้องกับการให้บริการและการขายยาในรูปแบบออนไลน์ที่ปลอดภัย 3) กำหนดให้มีการแบ่งระดับความเสี่ยงของยา ตลอดจนอนุญาตให้ยาที่มีความเสี่ยงน้อยสามารถฝากซื้อทางออนไลน์ได้เพื่อการคุ้มครองผู้บริโภค 4) จัดตั้งระบบการเฝ้าระวังการขายยาออนไลน์ระดับประเทศ และ 5) เผยแพร่ความรู้ให้กับผู้บริโภคในการพิจารณาเลือกรับบริการออนไลน์จากร้านยาที่ได้รับอนุญาตถูกต้องตามกฎหมายและมีเภสัชกรให้บริการ

บริษัทผู้ให้บริการแอปพลิเคชันสำหรับการฝากซื้อยาออนไลน์จากร้านยาเป็นหนึ่งในผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการปรับตัวของการตลาดดิจิทัล โดยในช่วงเดือนสิงหาคม

พ.ศ.2566 ที่ผ่านมา บริษัทประกาศไม่อนุญาตให้ร้านค้าขายยาที่มีขายยาสามัญประจำบ้านผ่านทางแอปพลิเคชัน และการขายยาสามัญประจำบ้านผ่านแอปพลิเคชันต้องได้รับใบอนุญาตโฆษณาจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาก่อนการขายยาแต่ละรายการ โดยต้องแสดงหมายเลขใบอนุญาตโฆษณา รูปภาพ และข้อความที่ปรากฏบนแอปพลิเคชัน ให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่ระบุในอนุญาตโฆษณา ยาพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง (16)

ข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้มีขั้นตอนของการศึกษาเชิงปริมาณ เพื่อเป็นข้อมูลนำเข้าสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีความเชี่ยวชาญด้านกฎหมาย การคุ้มครองผู้บริโภคด้านสาธารณสุขทำให้ได้ข้อสรุปที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม การศึกษามีข้อจำกัด คือ เก็บข้อมูลเฉพาะในอำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น หากมีการเก็บข้อมูลในทุกอำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ จะทำให้เห็นขนาดปัญหาในขายยาผ่านช่องทางการฝากซื้อออนไลน์ของร้านยาในจังหวัดเชียงใหม่ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ขณะนี้สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยากำลังรวบรวมความเห็นเพื่อปรับแก้กฎหมายในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการขายยาออนไลน์ การศึกษาในอนาคตจึงควรสัมภาษณ์ผู้บังคับใช้กฎหมายในระดับนโยบายของประเทศเพิ่มเติม

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคำแนะนำสำหรับการวางแผนและออกแบบงานวิจัยจากคณาจารย์หลักสูตรการจัดการทางเภสัชกรรม คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และการให้ข้อมูลและความคิดเห็นที่มีค่าจากเภสัชกรผู้เชี่ยวชาญและผู้ให้ข้อมูลหลักทุกคน

เอกสารอ้างอิง

1. Tunpaiboon N. Business/industry trends 2023-2025: Pharmaceutical industry [online]. 2022. [cited Nov 11, 2023]. Available from: www.krungsri.com/th/research/industry/industry-outlook/chemicals/pharmaceuticals/io/io-pharmaceuticals-2023-2025

2. Manaum A, Chanagul C. Factors affecting the decision to use pharmacy services for consumers in Muang district, Chainat Province. *Journal of Modern Learning Development* 2022; 7: 134-42.
3. Mybest. Top 10 online pharmacies in Bangkok in 2023, open 24 hours, delivery services available [online]. 2023 [cited Nov 11, 2023]. Available from: my-best.in.th/53028.
4. Drug Act B.E. 2510 Royal Gazette No. 84, Part 101 (Oct 20, 1967).
5. Anis MS, Hassali MA. Pharmaceutical marketing of over-the-counter drugs in the current digital era: A review. *Pharm Sci Asia* 2022; 49: 114-20.
6. Fittler A, Vida GR, Káplár M, Botz L. Consumers turning to the internet pharmacy market: cross-sectional study on the frequency and attitudes of Hungarian patients purchasing medications online. *J Med Internet Res* 2018; 20: e11115. doi: 10.2196/11115.
7. Samuela JB, Mendoza BT, Entac CAL, Madriaga DV, Cajayon JMV, Santos JPN, et al. Community pharmacists' perspective and professional fulfillment regarding online selling of over-the-counter and prescription drugs during covid-19 in metro Manila. *GSC Biol Pharm Sci* 2022; 20: 56-6.
8. Boonyoung U, Muenpa R. Prevalence of and factors inappropriate sale of drugs in grocery stores within Phitsanulok province. *Thai Journal of Pharmacy Practice* 2019; 11: 105-18.
9. Booddawong B, Yoongthong W. Community empowerment in the management of the problems on inappropriate drugs and health products: case study of Nonkhun district, Sisaket Province. *Thai Journal of Pharmacy Practice* 2016; 8: 331-43.
10. Orizio G, Schulz P, Domenighini S, Bressanelli M, Rubinelli S, Caimi L, et al. Online consultations in cyberpharmacies: Completeness and patient safety. *Telemed J E-Health* 2009;15: 1022– 5. doi: 10.1089/tmj.2009.0069.
11. Pitayanukul S, Chara-um S. The decision making of Thai consumers towards pharmacies using. *Journal of Business Administration* 2017; 6: 135-45.
12. Tangploy S. Drug buying behavior from the drug stores among consumers in Phrapradaeng district, Samutprakan Province [master thesis]. Bangkok: Srinakharinwirot University; 2010.
13. Long CS, Kumaran H, Goh KW, Bakrin FS, Ming LC, Rehman IU, et al. Online pharmacies selling prescription drugs: A systematic review. *Pharmacy (Basel)* 2022; 10: 42. doi: 10.3390/pharmacy10020042.
14. Tiasuwan N. Study to find solutions to the problem of selling drugs on the internet [online]. 2012 [cited Nov 11, 2023]. Available from: plan.fda.moph.go.th/media.php?id=534587984536805376&name=binde18374.pdf
15. The Pharmacy Council of Thailand. Standard operation and procedure for telepharmacy [online]. 2020 [cited Jan 14, 2024]. Available from: www.pharmacycouncil.org/index.php?option=content_detail&menuid=68&itemid=1846&catid=0
16. Grab. Products that are controlled for sale on GrabMart [online]. 2023 [cited Nov 11, 2023]. Available from: www.grab.com/th/merchant-blog/prohibited-item/